

290. Farsta, Brännkyrka sn, Svartlösa hd.

Pl. 145.

Litteratur: D 8vo 23 (med tillägg i bd 2, s. 41). — O. Hermelin, Svartlösa härad, s. 73, 85; S. Boije, Anteckningar (ATA).

Äldre avbildningar: Dybeck a. a.; Hermelin a. a.; Brate 1900 (ATA).

Att en runsten har funnits vid »Farstads Gärdzbacke» har varit känt för Peringskiöld (anteckning i *Miscellanea*). Den förblev emellertid opåaktad och finnes avbildad först av Dybeck. Då låg den »å en ofvanpå flat samt jordfast bergsklippa mellan gårdshusen, förbi hvilken klippa en väg löper ner till sjöstranden. Ingen minnes eller har hört, att han varit annorstädes». Omkring år 1875 blev stenen rest. Den saknar egentligt fotstycke, i det att ristningen går nästan ända ned till stenens nedre kant.

Höjd 1,27 m., bredd 1,20 m. Ytan är ganska slät. Ristningen är djup och väl bibehållen. Inskrift:

+ **purir** + **auk** + **suaen** + **litu** + **raisa** + **stain** + **at** + **uinut** + **baurpur** + **sen** + **sun** . || **hiku** .
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50

Porir ok Svæinn letu raisa stein at Viniut, broður senn, sun Hælg.

»Tore och Sven läto resa stenen efter Vinjut, sin broder, Helgas son.»

Till läsningen: 12 **e** har tydligt huggen prick (jfr **staen** Sö 301, **s-aen** Sö 272). Icke stungna äro emellertid 20 och 26 **i**. Någon ristad hst till 30 **u** finnes icke; ristaren har begagnat en naturlig remna i stenen. Alla runorna i 35—41 **baupur** äro säkra. 43 **e** är säkert stunget. 48—51 **hiku** är säkert; 49 är tydligt **i**, icke **u**. — Dybeck: **sin**, **huku**, senare rättat till **hiku**. — Hermelin: **biurpur**, **sin**, **hiku**. — Boije: **baurpur**, **sen**, **hiku**. — Brate: **baurpur**, **sen**, **hiku**.

Typiskt för inskriften är, att bst i runorna **u**, **r**, **i**, **t** utgå ett stycke nedanför hst:s topp och att bst i **i** och **t** äro svagt krökta. Inom slingans nedre rundel finnes en otydlig, svagt utförd ristning, möjligen en fågel.

Namnet *Viniutr* är känt från ett par andra runristningar: Sö 167, L 589 (Mälsta, Kårsta sn, Uppl.).

291. Grödinge kyrka, Svartlösa hd.

Pl. 144.

Litteratur: D 8vo 22. — C. Säve, Nyfunna svenska runinskrifter (i: *Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie*, Kbh 1852), s. 232 f.; S. Boije, Anteckningar (ATA).

Äldre avbildningar: R. C. G. Rudbeck, teckning (ATA; ett annat exemplar, osignerad, men säkerligen av Rudbeck, i hs R 552, Uppsala Univ.-Bibl., nr 15); Säve a. a., tab. X (litografi efter teckning av Rudbeck); Dybeck a. a.; Brate 1900 (ATA).

I *Ransakningarna* 1667—84 finnes följande »Specifikation oppå dhe Runsteenar och Gamble Steenhögar som finnas vthi Grödinge Sochn.

1. I Skiählby Sättegårdh 2 Runsteenar, dhen Ena står oppe och dhen andra ligger omkull.

2. Vthi Vårstadh 1 Runsten men för några åhr sedan åhr vptagen af bönderne dhersam-mastedes och bruukas till Spijselshäll.

3. Österby 2 Runsteenar, dhen eena ligger nedre till marken. — Item finnes och dher 30 högar som ähro kringlagda med steenar och kallas Jättekirkian.

4. Oppå skougen Hallsween åhr een stoor Runsteen som står oppe.

Detta hafwer iagh effter Ransakat medh bönderne, som oppå Hemmanen boo. Af Enstadh dh. 6 Junii A° 1686.

Anders Jensson

Fierdingsman».

Av de här omtalade sex runstenarna finnes numera, så vitt känt är, endast en i behåll (Sö 296). Om två andra, Sö 295 och Sö 294, finnas åtminstone uppgifter från senare tid. De övriga tre, vid Vårsta och Österby, äro f. ö. alldeles okända. Grödinge socken tycks — liksom Brännkyrka och Huddinge — ha blivit alldeles förbigången av antikvarierna på 1600-talet och deras ritare. Ingen enda runsten härifrån finnes upptagen i Peringskiölds *Monumenta Sudermanniae* eller i *Bautil*.¹ Också från Salem och Botkyrka är ju materialet obetydligt. Det förefaller nästan som om Svartlösa härad utgjort en lucka i fältarbetet, som man aldrig fått tillfälle att utfylla. Joh. Bureus har i sina samlingar en runsten från Grödinge, nämligen Sö 293. Detta är också den enda, som finnes upptagen i Liljegrens *Runurkunder*, ehuru felaktigt under Garns sn, Långhundra hd, Uppland.

Här fanns alltså stora möjligheter för nyfynd under 1800-talet. Av de sex *Nyfunna svenska runinskrifter*, som Carl Säve publicerade i *Annaler for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1852, härröra fyra från Grödinge; därav voro tre dittills okända (Sö 291, 292 och 298). Samma inskrifter ingå i Dybecks kort därefter utgivna *Svenska runurkunder*, där dessutom också inskriften på Hallsveden-stenen (Sö 294) för första gången göres bekant. I senare tid har ytterligare en runsten kommit i dagen (Sö 297).

Runstenen vid Grödinge kyrka omtalas, såvitt känt är, första gången i prosten Hjelmströms uppgifter till E. M. Fant om fornlämningar i Grödinge socken, omkr. 1800 (hs S 113 i Uppsala Univ.-Bibl.): »Utan Wapnhuset wid st. dörren en gammal [grafsten] med Runor, men förnötta och oläsliga»; och ungefär samtidigt i ett brev till Fant ^{5/11} 1799 från prosten M. Boman i Södertälje: »I söndags var jag i Grödinge och blef varse en Runsten, som är lagd vid Södra lilla kyrkdörren, men är på öfra ändan mäst uttrampad.» För C. Säve har den sedermera blivit känd, jämte tre andra i Grödinge sn (Sö 292, 296 och 298), genom meddelanden av magistrarne frih. R. C. G. Rudbeck och I. U. Sörensson. Rudbecks teckningar av Sö 292, 296 och 298 (i hs R 552) äro daterade aug. och sept. 1845. Stenen Sö 291 låg då som trappsten utanför dörren till vapenhuset på kyrkans södra sida. Den var »genom fottramp så nött, att vissa runor endast med möda och ej med full säkerhet kunna läsas . . ., några få kunna alldeles icke urskiljas, särdeles der ett litet stycke är bortslaget ur stenens brädd». Stenen blev delvis täckt av en täljstenshäll, men den låg dock kvar såsom trappsten till 1884, då den efter Boijes besök uttogs och uppställdes vid kyrkogårdsmurens insida, mitt emot ingången till vapenhuset. Där har stenen ännu sin plats.

Röd sandsten. Höjd 1,25 m., bredd 0,86—0,89 m. Ristningen är på det hela taget grund, på några ställen mycket svag eller helt bortnött.

Inskrift:

- ar - lfr auk · ulfr : auk : sikstin : auk [3 eller 4 runor] ar : þair : ristu : sain : þinsa : iftir : ualt
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55
 faður sin

Farulfr(?) ok Ulfr ok Sigsteinn ok [Gunn]arr(?) þeir ræistu stein þensa æftir (R)oad(?),
faður sinn.

»Farulv och Ulv och Sigsten och Gunnar, de reste denna sten efter Roald, sin fader.»

Till läsningen: Av 1 är endast hst skönjbar; av bst finnes endast ett svagt spår, som möjligen kan tyda på ett **þ** eller ett **f**. 2 är emellertid ett säkert **a**; torde knappast ha varit **o**. Av bst till 3 **r** finnes endast ett spår; av 4 finnes endast hst, möjligen upptill svagt spår av en bst till **l** eller **u**. 5—7 **lfr** tydligt. 11—14 **ulfr** är svagt, men torde få anses säkert. Icke stungna

¹ I Peringskiölds *Miscellanea* finnes en anteckning om den ena av stenarna vid Skälby (Lövestalund), Sö 295.

äro 20 **k**, 23, 35, 41, 44, 48, 63 **i**. 18—24 **sikstin** fullt tydligt. Efter 27 **k** är ett stycke av stenytan med 3 à 4 runor bortslaget. Runorna 34—37 **rist** äro mycket nötta. Något **t** finnes icke i det följande ordet, **sain**. Namnet 53—56 **ualt** synes svagt.

Rudbeck (Säve): 1—7 **aritfr** (l. **arilfr**), 11—14 **þalfr**, 53—56 **ralt**; skadan efter 27 **k** fanns redan. — Dybeck: 1—7 **arūlfr**, 11—14 **þalfr**, 39—42 **saen**, 53—56 **ualt**. — Boije: **arūlfr**, **ulfr**, **sain**, **ualt**. — Brate: **þorulfr** (1 **þ** »svagt», 2 **o** »säkert, om ock nedre bst blott synes på h. sida», 4 **u** »mycket svagt»), **ulfr**, **saen**, **ualt**.

Runan 2 är enligt min mening säkert **a**. Det första namnet torde därför ha varit *Farulfr* (snarare än *Þorulfr*); om detta namn se ovan Sö 238. *Sigsteinn* är ett i svenska runinskrifter tämligen vanligt namn: Sö 91, Ög 13, 30, 129, 149, 152, 193, Öl 16, L 1209 Höreda sn (Smål.), L 79 Skogstibble sn (Uppl.), L 127 Börje sn (Uppl.), L 477 Fresta sn (Uppl.), L 559 S:t Olovs sn (Uppl.), L 591 Garns sn (Uppl.), L 712 Arnö sn (Uppl.). Under medeltiden är det i Sverige »rätt vanligt» (Lundgren-Brate). Däremot är det sällsynt i Norge och enligt Lind antagligen inlånat från Sverige; på Island saknas det alldeles. Det fjärde namnet, varav endast slutet **ar** återstår, har säkerligen varit *Gunnarr*, såsom redan Säve förmodat. Ovisst är också det sista namnet. Brate antager, att **r** i **iftir** skall läsas dubbelt, varigenom namnet blir *Roaldr*. Detta förekommer på en annan sörmländsk runsten, Sö 31.

Anmärkningsvärt är, att inskriften icke använder **æ**-runan: **þair**, **iftir**, **ulfr**. Den vacklar i beteckningen av diftongerna: **þair**, **s[t]ain**, men **sikstin**, **ristu**.

292. Bröta, Grödinge sn, Svartlösa hd.

Pl. 146.

Litteratur: D 8vo 6. — C. Säve, Nyfunna svenska runinskrifter (i: *Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie*, Kbh 1852), s. 241 f.; S. Boije, *Anteckningar* (ATA).

Äldre avbildningar: R. C. G. Rudbeck, teckning (ATA); Säve a. a., tab. XI (litografi efter teckning av Rudbeck); A. Wætter, teckning 1853 (hs R 552, Uppsala Univ.-Bibl., nr 19); Dybeck a. a.; Dybeck, teckning (ATA); Brate 1900 (ATA).

Runstenen står vid östra sidan av vägen mellan Västerby i Sorunda sn och Bröta i Grödinge sn, på Öster Bröta ägor men långt från gården och från annan bebyggelse, omkring 150 m. från sockengränsen. Den gamla bygdevägen går här fram över en höjd av rullstensgrus mellan tvenne kärrmarker N om Grindsjön. I äldre tid har den varit ganska obetydlig; Rudbeck och Säve kalla den helt enkelt gångstig¹, och även Dybeck säger, att den var »knappt farbar». Ända till den senaste ombyggnaden (1929), då den rätades och betydligt breddades, har den på Generalstabskartan betecknats med en trådfin linje, som slingrar sig fram genom vidsträckta skogsmarker. Säkerligen har Dybeck rätt, då han på grund av sägen förmodar, att den ursprungligen har varit en enkel klövjeväg mellan bygderna. Den karaktären ha ju för övrigt forntidens och medeltidens vägar i allmänhet haft.

Det förefaller ej osannolikt, att vägen Öster Bröta—Västerby under forntiden har spelat en viktig roll för samfärdseln mellan bygderna inom Södertörn. Den utgjorde den kortaste förbindelsen över den stora skogen Hanveden, från Grödinge och Södertälje-trakten till de översta gårdarna i Sorunda, varifrån man också lätt kunde komma vidare i nordöstlig riktning till Haninge och havet. Om vägens ålder och betydelse vittnar, utom de båda runstenar, som där stå (Sö 235 och Sö 292), måhända också gårdsnamnet Bröta, av fsv. *bröt*, isl. *braut* 'väg (genom skogsmark)'. Vid vägens östra ända lågo de stora byarna Västerby, Söderby och Österby.

¹ »Den står i en vild skog, på Öster Bröta bys egor i Grödinge socken, vid en gångstig mellan denna och Sorunda socken» (Rudbeck).